

ТЕМА № 7. АНТИКОРУПЦІЙНА ОСНОВА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План:

1. Види та ознаки корупційних правопорушень.
2. Етичні ризики в роботі правоохоронця: попередження та нейтралізація.
3. Система антикорупційних органів в Україні.
4. Роль громадського контролю у боротьбі з корупцією.
5. Профілактика корупції на рівні особистої професійної культури.
6. Механізми внутрішнього контролю та запобігання конфлікту інтересів.
7. Зарубіжний досвід протидії корупції в правоохоронній сфері.
8. Виховання антикорупційної свідомості у майбутніх фахівців.
9. Відповідальність за корупційні правопорушення.

1. Види та ознаки корупційних правопорушень

Корупція як соціально-правове явище становить одну з найбільших загроз для правової держави, демократичного суспільства та національної безпеки України. Для правоохоронної системи корупція є особливо небезпечною, оскільки підриває довіру суспільства до органів, покликаних боротися з правопорушеннями та захищати права громадян.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, *корупція* – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Корупційне правопорушення – діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Окрім корупційних правопорушень, законодавство виділяє також *правопорушення, пов'язані з корупцією* – діяння, що не містять ознак корупції, але порушують встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження, вчинені особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за які законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Відповідно до чинного законодавства України, корупційні правопорушення можна *класифікувати* за різними критеріями:

1. За характером відповідальності:

– *Кримінальні корупційні правопорушення* (злочини) – передбачені Кримінальним кодексом України, зокрема: ст. 368 КК України – «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»; ст. 369 КК України – «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»; ст. 369-2 КК України – «Зловживання впливом»; ст. 368-3 КК України – «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; ст. 368-4 КК України – «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»; ст. 368-5 КК України – «Незаконне збагачення»; ст. 191 КК України – «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (в частині зловживання службовим становищем); ст. 210 КК України – «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»; ст. 354 КК України – «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації».

– *Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією* – передбачені главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема: ст. 172-4 КУпАП – «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності»; ст. 172-5 КУпАП – «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків»; ст. 172-6 КУпАП – «Порушення вимог фінансового контролю»; ст. 172-7 КУпАП – «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів»; ст. 172-8 КУпАП – «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень»; ст. 172-9 КУпАП – «Невжиття заходів щодо протидії корупції».

– *Дисциплінарні корупційні проступки* – порушення службових обов'язків, які містять ознаки корупції, але за які не передбачено кримінальну чи адміністративну відповідальність.

– *Цивільно-правові делікти корупційного характеру* – правопорушення, які спричинили матеріальну чи моральну шкоду та підлягають відшкодуванню у порядку цивільного судочинства.

2. За суб'єктом вчинення:

– Корупційні правопорушення, вчинені публічними службовцями (державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування);

– Корупційні правопорушення, вчинені правоохоронцями (поліцейськими, працівниками прокуратури, СБУ, ДБР тощо);

– Корупційні правопорушення, вчинені суддями та іншими представниками системи правосуддя;

– Корупційні правопорушення, вчинені особами, які надають публічні послуги;

– Корупційні правопорушення, вчинені службовими особами юридичних осіб приватного права.

3. За сферою вчинення:

– Корупційні правопорушення у сфері державної служби;

– Корупційні правопорушення у сфері правоохоронної діяльності;

- Корупційні правопорушення у сфері правосуддя;
- Корупційні правопорушення у сфері освіти та охорони здоров'я;
- Корупційні правопорушення у сфері державних закупівель;
- Корупційні правопорушення у військовій сфері.

Корупційні правопорушення характеризуються наступними ключовими ознаками:

– *Спеціальний суб'єкт* – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також інші особи, визначені у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

– *Зв'язок діяння із службовими повноваженнями* – використання службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

– *Спеціальна мета* – одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

– *Протиправність* – порушення вимог, заборон та обмежень, встановлених антикорупційним законодавством.

– *Суспільна небезпечність* – заподіяння чи загроза заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам суспільства і держави.

– *Винність* – наявність умислу на вчинення корупційного діяння.

– *Караність* – наявність юридичної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення.

Відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції ООН проти корупції, ратифікованої Законом України № 251-V від 18.10.2006, до корупційних правопорушень також відносять:

- Підкуп національних державних посадових осіб;
- Підкуп іноземних державних посадових осіб;
- Розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою;
- Зловживання впливом;
- Зловживання службовим становищем;
- Незаконне збагачення;
- Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом;
- Перешкоджання здійсненню правосуддя.

У правоохоронній діяльності корупційні правопорушення набувають особливої небезпеки, оскільки підривають авторитет правоохоронних органів та знижують ефективність протидії злочинності. Типовими корупційними правопорушеннями у правоохоронній сфері є:

- Отримання неправомірної вигоди за непритягнення до відповідальності;
- Фальсифікація матеріалів проваджень та справ;
- Перевищення влади або службових повноважень;
- Бездіяльність при виявленні правопорушень;
- Розголошення службової інформації;
- Використання службової інформації в особистих цілях.

2. Етичні ризики в роботі правоохоронця: попередження та нейтралізація

Правоохоронна діяльність характеризується підвищеними етичними ризиками, що зумовлено специфікою професії, наявністю владних повноважень, доступом до конфіденційної інформації та необхідністю взаємодії з різними категоріями громадян, включаючи правопорушників. Етичні ризики можуть призводити до професійної деформації та корупційних проявів, якщо не вживаються належні заходи для їх попередження та нейтралізації.

Етичні ризики – це ймовірність виникнення ситуацій морально-етичного вибору, які можуть призвести до порушення професійних стандартів, зловживання повноваженнями або непрофесійної поведінки правоохоронця.

До основних видів етичних ризиків у роботі правоохоронця належать:

– *Ризик корупційної поведінки* – спокуса отримати неправомірну вигоду за використання службових повноважень.

– *Ризик зловживання владою* – схильність до перевищення службових повноважень через відчуття безкарності або для досягнення «справедливості».

– *Ризик професійної деформації* – психологічні зміни особистості під впливом специфічних умов служби.

– *Ризик конфлікту інтересів* – суперечність між приватними інтересами та службовими обов'язками.

– *Ризик неналежного використання службової інформації* – спокуса використати інформацію з обмеженим доступом для особистої вигоди.

– *Ризик упередженого ставлення* – формування стереотипів та дискримінаційного ставлення до окремих категорій громадян.

– *Ризик емоційного вигорання* – психологічне виснаження, що призводить до зниження професійних стандартів.

– *Ризик групової солідарності* – покривання неправомірних дій колег через «кругову поруку».

Попередження етичних ризиків у правоохоронній діяльності здійснюється через систему правових, організаційних та психологічних механізмів.

Правові механізми передбачені національним законодавством та внутрішніми нормативними актами:

– Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, який встановлює обмеження щодо використання службових повноважень, одержання подарунків, сумісництва, спільної роботи близьких осіб тощо.

– Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, який визначає принципи діяльності поліції, включаючи верховенство права, дотримання прав і свобод людини, політичну нейтральність та добросовісність.

– Правила етичної поведінки поліцейських, затверджені наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179, які встановлюють стандарти етичної поведінки, зокрема щодо виконання службових обов'язків, взаємодії з громадянами та дотримання антикорупційного законодавства.

– Дисциплінарні статuti правоохоронних органів, які визначають відповідальність за порушення службової дисципліни та етичних норм.

Організаційні механізми:

– Проведення спеціальних перевірок кандидатів на службу у правоохоронних органах.

– Система періодичної атестації та переатестації правоохоронців.

– Ротація кадрів на посадах з підвищеними корупційними ризиками.

– Прозора процедура відбору на службу та просування по службі.

– Системи внутрішнього контролю та моніторингу діяльності правоохоронців.

– Декларування майна, доходів, витрат та зобов'язань фінансового характеру.

– Впровадження технічних засобів контролю (нагрудні камери, GPS-трекери тощо).

Психологічні методи: психологічне тестування при відборі кандидатів на службу; періодичні психологічні обстеження для виявлення ознак професійної деформації; психологічний супровід службової діяльності; психологічна реабілітація після ситуацій підвищеного стресу; тренінги з управління емоціями та стресостійкості.

Освітні методи: включення етичних дисциплін до програм підготовки правоохоронців; проведення тренінгів з професійної етики та антикорупційної тематики; моделювання етично складних ситуацій та відпрацювання алгоритмів їх вирішення; поширення позитивних прикладів етичної поведінки та її заохочення; проведення дискусій щодо етичних дилем у правоохоронній діяльності.

У сфері попередження етичних ризиків у правоохоронній діяльності важливу роль відіграють *міжнародні стандарти:*

– Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17.12.1979 (резолюція 34/169), який встановлює основні принципи етичної поведінки правоохоронців.

– Європейський кодекс поліцейської етики, прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи 19.09.2001 (Рекомендація Rec(2001)10), який визначає етичні рамки діяльності поліції в демократичному суспільстві.

– Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 12.12.1996 (резолюція 51/59), який встановлює загальні принципи етичної поведінки публічних службовців.

Нейтралізація етичних ризиків у правоохоронній діяльності є комплексним завданням, що потребує системного підходу та поєднання правових, організаційних, психологічних та освітніх заходів. Ефективне управління етичними ризиками сприяє підвищенню професіоналізму правоохоронців, зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів та забезпеченню верховенства права.

3. Система антикорупційних органів в Україні

Інституційний механізм протидії корупції в Україні зазнав суттєвої трансформації після Революції Гідності 2014 року, коли було сформовано спеціалізовану систему антикорупційних органів. Ця система створювалася з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій, зокрема Конвенції ООН проти корупції, рекомендацій GRECO (Групи держав проти корупції) та вимог ЄС в рамках безвізового режиму та процесу євроінтеграції.

Система антикорупційних органів в Україні включає спеціалізовані органи з різними функціями: превентивними, правоохоронними, судовими та координаційними.

1. *Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)* створено відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики.

Основні функції НАЗК:

- Формування та реалізація антикорупційної політики;
- Проведення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні;
- Розроблення проектів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання;
- Контроль за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції;
- Контроль за дотриманням законодавства про політичні партії та фінансування політичних партій;
- Координація в межах компетенції, методичне забезпечення та аналіз ефективності діяльності уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції;
- Ведення та перевірка електронних декларацій;
- Захист викривачів корупції;
- Складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Правовий статус НАЗК визначається Законом України «Про запобігання корупції» та Положенням про Національне агентство з питань запобігання корупції, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2016 № 544.

2. *Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)* створено відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII як державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Основні функції НАБУ:

- Оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності;

- Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності;
- Вжиття заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації;
- Взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків;
- Здійснення інформаційно-аналітичної роботи з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ.

НАБУ розслідує корупційні злочини, вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якщо розмір предмета злочину або завданої ним шкоди перевищує суму, яка дорівнює або перевищує 500 мінімальних заробітних плат.

3. *Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)* створена відповідно до статті 8-1 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII як самостійний структурний підрозділ Офісу Генерального прокурора.

Основні функції САП:

- Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ;
- Підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;
- Представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними правопорушеннями.

САП забезпечує процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, яке проводиться детективами НАБУ, що є важливим елементом забезпечення незалежності та ефективності розслідування корупційних злочинів.

4. *Вищий антикорупційний суд (ВАКС)* створено відповідно до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII як постійно діючий вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України.

Основні функції ВАКС:

- Здійснення правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції;
- Аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності.

До підсудності ВАКС належать кримінальні провадження стосовно корупційних злочинів, які розслідуються НАБУ під процесуальним керівництвом САП.

5. *Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА)* створено відповідно до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 № 772-VIII як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Основні функції АРМА:

– Виявлення та розшук активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні;

– Управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні;

– Розпорядження конфіскованими активами;

– Міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав у сфері виявлення, розшуку та управління активами.

6. *Державне бюро розслідувань (ДБР)* створено відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII як центральний орган виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Хоча ДБР не є спеціалізованим антикорупційним органом, воно розслідує злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, судьями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності НАБУ.

7. *Бюро економічної безпеки України (БЕБ)* створено відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 № 1150-IX як центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

БЕБ у межах своєї компетенції протидіє економічним злочинам, які мають корупційну складову, зокрема ухиленню від сплати податків, незаконному відшкодуванню ПДВ, контрабанді тощо.

Ефективність системи антикорупційних органів залежить від налагодженої *взаємодії між ними*. Законодавством передбачено низку механізмів такої взаємодії:

– Обмін інформацією між антикорупційними органами;

– Спільні нормативно-правові акти щодо взаємодії;

– Спільні робочі групи та координаційні наради;

– Взаємний доступ до інформаційних баз даних.

Ключові аспекти взаємодії антикорупційних органів:

– *Взаємодія НАБУ та САП* – САП здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, яке проводять детективи НАБУ. Така взаємодія забезпечує незалежність розслідувань корупційних злочинів.

– *Взаємодія НАЗК та правоохоронних органів* – НАЗК направляє до НАБУ, ДБР, БЕБ матеріали, в яких вбачаються ознаки кримінальних правопорушень.

– *Взаємодія НАБУ, САП та ВАКС* – забезпечується замкнутий цикл кримінального провадження щодо топ-корупції: розслідування, процесуальне керівництво та судовий розгляд.

– *Взаємодія антикорупційних органів та АРМА* – НАБУ, ДБР та інші правоохоронні органи взаємодіють з АРМА щодо виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Незважаючи на створення розгалуженої системи антикорупційних органів, у їхній діяльності існують певні *проблеми*:

– *Недостатня узгодженість дій* – через відсутність чіткого розмежування повноважень та недостатню координацію діяльності.

– *Політичний тиск* – спроби політичного впливу на діяльність антикорупційних органів, особливо під час розслідування справ щодо високопосадовців.

– *Недостатнє ресурсне забезпечення* – недофінансування, нестача кваліфікованих кадрів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення.

– *Недосконалість законодавства* – правові колізії, прогалини у законодавстві, що створюють перешкоди для ефективної діяльності.

Шляхи вирішення проблем:

– Удосконалення законодавства у сфері протидії корупції;

– Забезпечення політичної незалежності антикорупційних органів;

– Належне ресурсне забезпечення антикорупційних органів;

– Підвищення рівня взаємодії та координації діяльності;

– Впровадження інформаційних технологій для підвищення ефективності роботи;

– Залучення міжнародної технічної допомоги для посилення спроможності антикорупційних органів.

4. Роль громадського контролю у боротьбі з корупцією

Громадський контроль є важливим елементом механізму протидії корупції, який доповнює діяльність державних антикорупційних органів та забезпечує залучення громадянського суспільства до процесів запобігання корупції.

Громадський контроль у сфері запобігання корупції – це діяльність громадян та їх об'єднань, спрямована на виявлення, запобігання та протидію корупційним правопорушенням, забезпечення прозорості та підзвітності органів публічної влади.

Правові засади здійснення громадського контролю визначені:

– Конституцією України, яка гарантує право громадян на участь в управлінні державними справами;

– Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, який визначає засади участі громадськості у заходах щодо запобігання корупції;

– Законом України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI, який визначає правові та організаційні засади діяльності громадських об'єднань;

– Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI, який забезпечує право громадян на доступ до інформації, необхідної для здійснення громадського контролю.

Громадський контроль у сфері запобігання корупції може здійснюватися у різних *формах*:

– *Інформаційний запит та доступ до публічної інформації* – громадяни та громадські об'єднання мають право запитувати та отримувати інформацію від органів публічної влади, необхідну для виявлення та запобігання корупційним правопорушенням.

– *Громадська експертиза* – оцінка діяльності органів публічної влади, ефективності прийняття та виконання ними рішень, підготовка пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем.

– *Громадський моніторинг* – систематичне спостереження за діяльністю органів публічної влади з метою виявлення потенційних корупційних ризиків.

– *Громадські розслідування* – збір та аналіз інформації про факти корупції, підготовка та оприлюднення відповідних матеріалів.

– *Участь у роботі консультативно-дорадчих органів* – громадських рад, комісій, робочих груп при органах публічної влади.

– *Повідомлення про факти корупції* – громадяни можуть повідомляти про відомі їм факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

– *Проведення громадських кампаній та акцій* – організація та проведення заходів, спрямованих на підвищення обізнаності щодо проблем корупції та шляхів її подолання.

Громадські організації відіграють важливу роль у протидії корупції, виконуючи наступні *функції*:

– *Інформаційно-просвітницька функція* – підвищення рівня обізнаності громадян щодо проблем корупції, їхніх прав та способів захисту.

– *Контрольна функція* – здійснення моніторингу діяльності органів публічної влади, виявлення потенційних корупційних ризиків.

– *Адвокаційна функція* – просування антикорупційних реформ, лобіювання змін до законодавства.

– *Експертна функція* – проведення аналізу корупційних ризиків, розробка рекомендацій щодо їх усунення.

– *Координаційна функція* – об'єднання зусиль різних суб'єктів громадянського суспільства у протидії корупції.

В Україні діє низка громадських організацій, які спеціалізуються на протидії корупції, зокрема: Transparency International Україна; Центр протидії корупції; Антикорупційна дія; Центр політичних студій та аналітики «Ейдос»; Інститут законодавчих ідей та інші.

Особливе значення має громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів, які мають підвищені корупційні ризики через специфіку своїх повноважень. Цей контроль здійснюється через:

– *Громадські ради при правоохоронних органах* – консультативно-дорадчі органи, які забезпечують участь громадськості у формуванні та реалізації політики у сфері діяльності правоохоронних органів.

– *Системи зовнішнього оцінювання* – механізми оцінки діяльності правоохоронних органів з боку громадськості.

– *Моніторингові кампанії* – систематичне спостереження за діяльністю правоохоронних органів, аналіз їхньої ефективності та доброчесності.

– *Журналістські розслідування* – виявлення та оприлюднення фактів корупції у правоохоронних органах.

– *Громадські приймальні* – надання громадянам консультацій та допомоги у випадках порушення їхніх прав працівниками правоохоронних органів.

Міжнародний досвід свідчить про важливу роль громадського контролю у протидії корупції:

– У США діє система «whistleblowing» – захист викривачів корупції, які повідомляють про корупційні правопорушення у своїх організаціях.

– У Сінгапурі створено спеціальний портал, де громадяни можуть повідомляти про факти корупції та отримувати винагороду у разі підтвердження інформації.

– У Південній Кореї діє система «OPEN» – онлайн-система для моніторингу стану розгляду звернень громадян, яка підвищує прозорість діяльності органів публічної влади.

– У Швеції функціонує інститут омбудсмена, який розглядає скарги громадян на дії посадових осіб та може ініціювати розслідування.

5. Профілактика корупції на рівні особистої професійної культури

Профілактика корупції на рівні особистої професійної культури є важливим елементом запобігання корупційним проявам у правоохоронній діяльності. Висока професійна культура правоохоронця є запорукою його стійкості до корупційних спокус та дотримання стандартів доброчесності.

Професійна культура правоохоронця – це система професійних знань, умінь, навичок, цінностей, норм та принципів, які визначають професійну поведінку та забезпечують ефективне виконання службових обов'язків.

Структура професійної культури правоохоронця включає:

– *Когнітивний компонент* – професійні знання, розуміння норм законодавства, службових інструкцій, етичних кодексів.

– *Діяльнісний компонент* – професійні навички та вміння, здатність застосовувати знання на практиці.

– *Ціннісно-мотиваційний компонент* – система цінностей, мотивів, переконань, які визначають ставлення до служби та професійні пріоритети.

– *Особистісний компонент* – професійно важливі якості особистості, які забезпечують ефективність професійної діяльності.

Антикорупційна стійкість – це системно-психологічна характеристика особистості, яка забезпечує її здатність протистояти корупційному тиску та зберігати свою професійну честь та гідність.

Основні компоненти антикорупційної стійкості:

– *Морально-ціннісний компонент* – система моральних цінностей, принципів та переконань, які визначають неприйнятність корупційної поведінки.

– *Емоційно-вольовий компонент* – здатність контролювати свої емоції та протистояти спокусам, рішучість у дотриманні професійних стандартів.

– *Когнітивний компонент* – розуміння сутності корупції, її проявів, наслідків та відповідальності за корупційні правопорушення.

– *Мотиваційний компонент* – внутрішня мотивація до доброчесної поведінки, відсутність корисливих мотивів у професійній діяльності.

Формування антикорупційної стійкості правоохоронця здійснюється через:

– Професійне виховання та соціалізацію в системі правоохоронних органів;

– Розвиток правової свідомості та правової культури;

– Формування системи професійних цінностей та етичних принципів;

– Психологічну підготовку до протидії корупційним спокусам;

– Формування навичок конструктивного вирішення етичних дилем.

Професійна етика правоохоронця відіграє важливу *роль* у запобіганні корупції, оскільки:

– Встановлює етичні стандарти та принципи професійної діяльності;

– Визначає межі допустимої поведінки та критерії оцінки професійних дій;

– Формує професійну ідентичність та почуття приналежності до професійної спільноти;

– Забезпечує моральну основу для прийняття професійних рішень.

Основні *етичні принципи*, які сприяють запобіганню корупції:

– *Принцип законності* – дотримання вимог законодавства у професійній діяльності;

– *Принцип справедливості* – неупереджене та об'єктивне ставлення до всіх учасників правовідносин;

– *Принцип чесності та непідкупності* – відмова від неправомірної вигоди та конфлікту інтересів;

– *Принцип відповідальності* – усвідомлення значущості своїх дій та їх наслідків;

– *Принцип прозорості* – відкритість та готовність пояснити свої дії;

– *Принцип професіоналізму* – виконання службових обов'язків на високому професійному рівні.

Особистісний розвиток та професійне самовдосконалення є важливими факторами запобігання корупції, оскільки сприяють:

– Формуванню стійкої системи моральних цінностей та переконань;

– Розвитку професійних компетенцій та навичок, які підвищують ефективність діяльності;

– Зміцненню професійної мотивації та задоволеності від професійної діяльності;

– Розвитку критичного мислення та здатності до самоаналізу;

– Формуванню стресостійкості та емоційної стабільності.

Методи особистісного розвитку та професійного самовдосконалення:

– Самоосвіта та підвищення професійної кваліфікації;

– Рефлексія та самоаналіз професійної діяльності;

– Розвиток емоційного інтелекту та саморегуляції;

– Формування навичок ефективної комунікації та вирішення конфліктів;

– Участь у професійних спільнотах та обмін досвідом;

– Розвиток лідерських якостей та відповідальності.

6. Механізми внутрішнього контролю та запобігання конфлікту інтересів

Механізми внутрішнього контролю та запобігання конфлікту інтересів є важливими елементами системи запобігання корупції в правоохоронних органах, які забезпечують своєчасне виявлення та нейтралізацію корупційних ризиків.

Внутрішній контроль – це система заходів, процедур та організаційних структур, спрямованих на забезпечення дотримання законодавства, внутрішніх правил та стандартів, а також на виявлення та запобігання правопорушенням.

Значення внутрішнього контролю у запобіганні корупції:

– Створює умови для виявлення та усунення корупційних ризиків;

– Забезпечує дотримання антикорупційного законодавства та внутрішніх антикорупційних стандартів;

– Сприяє формуванню нетерпимості до корупції серед працівників;

– Підвищує рівень прозорості та підзвітності в діяльності правоохоронних органів.

Система внутрішнього контролю в правоохоронних органах включає:

– *Організаційну структуру* – розподіл повноважень та відповідальності, створення спеціалізованих підрозділів внутрішнього контролю.

– *Нормативну базу* – внутрішні положення, інструкції, правила, які регламентують діяльність та встановлюють стандарти поведінки.

– *Контрольне середовище* – система цінностей, етичних принципів та атмосфера, яка сприяє дотриманню встановлених правил.

– *Процедури контролю* – конкретні заходи, спрямовані на виявлення та запобігання порушенням.

– *Інформаційно-комунікаційні системи* – збір, обробка та передача інформації про діяльність та потенційні порушення.

– *Моніторинг та оцінка* – постійне спостереження за функціонуванням системи внутрішнього контролю та оцінка її ефективності.

В системі внутрішнього контролю правоохоронних органів можна виділити наступних суб'єктів:

– *Керівництво правоохоронних органів* – забезпечує загальне керівництво системою внутрішнього контролю, визначає стратегію та пріоритети.

– *Підрозділи внутрішнього контролю* – спеціалізовані підрозділи, які здійснюють контроль за дотриманням законодавства та внутрішніх правил.

– *Підрозділи внутрішнього аудиту* – здійснюють оцінку ефективності системи внутрішнього контролю та управління ризиками.

– *Уповноважені особи з питань запобігання та виявлення корупції* – забезпечують реалізацію антикорупційних заходів та контроль за дотриманням антикорупційного законодавства.

– *Безпосередні керівники* – здійснюють поточний контроль за діяльністю підлеглих працівників.

– *Колегіальні органи* – дисциплінарні комісії, комісії з етики, які розглядають питання щодо порушень та приймають відповідні рішення.

Конфлікт інтересів – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Механізми запобігання конфлікту інтересів включають:

– *Декларування приватних інтересів* – розкриття інформації про приватні інтереси, які можуть вплинути на виконання службових обов'язків.

– *Самовідвід та відсторонення* – відмова від участі у прийнятті рішень або виконанні дій в умовах конфлікту інтересів.

– *Обмеження щодо суміщення та сумісництва* – заборона займатися певними видами діяльності, які можуть призвести до конфлікту інтересів.

– *Обмеження після припинення діяльності* – заборона використовувати інформацію, отриману під час служби, для отримання неправомірної вигоди після звільнення.

– *Обмеження спільної роботи близьких осіб* – заборона прямого підпорядкування близьких осіб.

– *Зовнішній контроль* – залучення зовнішніх суб'єктів для перевірки рішень, прийнятих в умовах потенційного конфлікту інтересів.

7. Зарубіжний досвід протидії корупції в правоохоронній сфері

Вивчення та адаптація зарубіжного досвіду протидії корупції є важливим елементом вдосконалення національної антикорупційної політики. Різні країни світу розробили та впровадили різноманітні механізми запобігання та протидії корупції в правоохоронній сфері, які можуть бути корисними для України.

У США діє комплексна система протидії корупції в правоохоронних органах, яка включає:

– Жорстку систему відбору кандидатів на службу, включаючи перевірку на поліграфі;

– Високий рівень матеріального забезпечення правоохоронців;

– Систему внутрішнього контролю (Internal Affairs);

– Федеральне бюро розслідувань (FBI), яке розслідує справи щодо корупції в правоохоронних органах;

- Програму захисту викривачів (Whistleblower Protection Program);
- Комісію з прав громадян (Civilian Complaint Review Board), яка розглядає скарги громадян на дії поліцейських.

Антикорупційна система *Великобританії* в правоохоронній сфері базується на:

- Незалежній комісії з розгляду скарг на поліцію (Independent Police Complaints Commission);
- Високих етичних стандартах та системі виховання доброчесності;
- Жорстких санкціях за корупційні правопорушення;
- Системі прозорого просування по службі;
- Антикорупційному законодавстві, зокрема Законі про хабарництво (UK Bribery Act, 2010).

Сінгапур відомий своїми успіхами у боротьбі з корупцією. Основні елементи сінгапурської моделі:

- Бюро з розслідування корупції (Corrupt Practices Investigation Bureau), яке має широкі повноваження щодо розслідування корупційних правопорушень;
- Високий рівень заробітних плат правоохоронців, які конкурують із приватним сектором;
- «Презумпція корумпованості» – якщо правоохоронець живе не по коштах, він має довести законність свого майна;
- Суворі покарання за корупційні злочини;
- Система заохочення повідомлень про корупцію.

Швеція має один з найнижчих рівнів корупції у світі. Антикорупційна система Швеції включає:

- Високий рівень прозорості діяльності правоохоронних органів;
- Доступ громадян до офіційних документів;
- Високий рівень соціального забезпечення правоохоронців;
- Ефективну систему внутрішнього контролю;
- Розвинуту систему етичного виховання та професійної культури.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виділити *найбільш успішні антикорупційні практики у правоохоронній сфері*:

– *Належне матеріальне забезпечення* – конкурентоспроможна заробітна плата та соціальний пакет, які зменшують мотивацію до корупційної поведінки.

– *Ретельний відбір кадрів* – жорсткі вимоги до кандидатів, включаючи перевірки на доброчесність та поліграф.

– *Прозорість та підзвітність* – відкритість діяльності правоохоронних органів, публічна звітність про результати роботи.

– *Незалежний зовнішній контроль* – спеціалізовані органи, які здійснюють контроль за діяльністю правоохоронців.

– *Захист викривачів* – системи захисту осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення.

– *Активне залучення громадськості* – участь громадян та громадських організацій у контролі за діяльністю правоохоронних органів.

– *Ефективні внутрішні антикорупційні підрозділи* – спеціалізовані підрозділи, які виявляють та розслідують корупційні правопорушення.

– *Використання сучасних технологій* – впровадження технічних засобів контролю (відеоспостереження, GPS-трекери, нагрудні камери).

Для адаптації зарубіжного досвіду в Україні необхідно враховувати національні особливості, рівень економічного розвитку та правову систему.

Перспективними напрямками адаптації є:

– Удосконалення системи відбору та підготовки кадрів для правоохоронних органів;

– Підвищення рівня матеріального забезпечення правоохоронців;

– Розвиток механізмів громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів;

– Удосконалення системи внутрішнього контролю та моніторингу;

– Впровадження сучасних технологій для забезпечення прозорості та протидії корупції;

– Посилення міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції в правоохоронній сфері.

Адаптація зарубіжного досвіду повинна відбуватися з урахуванням специфіки українського суспільства та наявних ресурсів, з послідовним впровадженням найбільш ефективних практик та їх пристосуванням до національних умов.

8. Виховання антикорупційної свідомості у майбутніх фахівців

Виховання антикорупційної свідомості є важливим елементом підготовки майбутніх фахівців правоохоронної сфери. Антикорупційна освіта спрямована на формування системи знань, цінностей, переконань та навичок, які забезпечують доброчесність професійної діяльності та стійкість до корупційних спокус.

Антикорупційна свідомість – це система знань, цінностей, переконань, установок та мотивів, які визначають негативне ставлення до корупції, неприйняття корупційної поведінки та готовність протидіяти корупційним проявам.

Структура антикорупційної свідомості включає:

– *Когнітивний компонент* – знання про сутність корупції, її форми, причини, наслідки та способи протидії;

– *Емоційно-оцінний компонент* – емоційне ставлення до корупції, її оцінка як негативного явища;

– *Мотиваційно-вольовий компонент* – мотивація до доброчесної поведінки, готовність протидіяти корупційним проявам;

– *Поведінковий компонент* – практичні навички та вміння протидіяти корупції, доброчесна поведінка в професійній діяльності.

Формування антикорупційної свідомості у майбутніх фахівців правоохоронної сфери здійснюється через:

– *Антикорупційну освіту* – включення антикорупційних дисциплін до навчальних планів, проведення лекцій, семінарів, тренінгів з питань запобігання та протидії корупції;

– *Антикорупційне виховання* – формування системи цінностей, моральних норм та принципів, які визначають неприйнятність корупційної поведінки;

– *Антикорупційну пропаганду* – поширення інформації про негативні наслідки корупції та позитивні приклади доброчесної поведінки;

– *Антикорупційну практику* – залучення майбутніх фахівців до практичної діяльності з протидії корупції, моделювання ситуацій етичного вибору.

Особливості антикорупційної підготовки правоохоронців:

– Спрямованість на формування практичних навичок розпізнавання корупційних ризиків та протидії корупційним спокусам;

– Інтеграція теоретичної підготовки з практичним досвідом правоохоронної діяльності;

– Використання інтерактивних методів навчання, зокрема кейс-методу, рольових ігор, тренінгів;

– Вивчення типових корупційних ситуацій та алгоритмів дій у них;

– Залучення практиків з правоохоронних органів до проведення занять;

– Використання потенціалу службової підготовки для закріплення антикорупційних знань та навичок;

– Формування навичок роботи з викривачами корупції та реагування на повідомлення про корупцію.

Методи формування антикорупційної свідомості:

– *Інформаційні методи* – лекції, семінари, дискусії, круглі столи з питань запобігання та протидії корупції;

– *Інтерактивні методи* – кейс-метод, рольові ігри, тренінги, які дозволяють моделювати корупційні ситуації та відпрацьовувати алгоритми дій;

– *Дослідницькі методи* – аналіз конкретних корупційних правопорушень, дослідження причин та наслідків корупції;

– *Психологічні методи* – розвиток емоційного інтелекту, формування стресостійкості, навичок саморегуляції;

– *Виховні методи* – формування системи цінностей, моральних норм та принципів, які визначають неприйнятність корупційної поведінки.

Важливим елементом формування антикорупційної свідомості є *морально-психологічна підготовка*, яка спрямована на:

– Розвиток професійно-важливих якостей, які забезпечують стійкість до корупційних спокус;

– Формування внутрішньої мотивації до доброчесної поведінки;

– Розвиток емоційного інтелекту та навичок саморегуляції;

– Формування стійкої системи моральних цінностей та переконань;

– Розвиток критичного мислення та здатності до самоаналізу.

Виховання антикорупційної свідомості у майбутніх фахівців правоохоронної сфери є складним та тривалим процесом, який потребує системного підходу та поєднання різних методів та форм роботи. Ефективність цього процесу залежить від узгодженості дій всіх суб'єктів освітнього процесу та створення антикорупційного середовища у навчальному закладі.

9. Відповідальність за корупційні правопорушення

Відповідальність за корупційні правопорушення є важливим елементом механізму протидії корупції. Залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки корупційного діяння, законодавством передбачено різні види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову.

Кримінальна відповідальність за корупційні злочини передбачена Кримінальним кодексом України. Основні корупційні злочини, за які передбачена кримінальна відповідальність:

– *Ст. 368 КК України* – «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Передбачає покарання у вигляді штрафу, позбавлення волі на строк від 2 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років, з конфіскацією майна.

– *Ст. 369 КК України* – «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі». Передбачає покарання у вигляді штрафу, обмеження волі на строк від 2 до 4 років, або позбавлення волі на строк до 8 років, з конфіскацією майна або без такої.

– *Ст. 369-2 КК України* – «Зловживання впливом». Передбачає покарання у вигляді штрафу, обмеження волі на строк від 2 до 5 років, або позбавлення волі на строк до 8 років, з конфіскацією майна.

– *Ст. 368-3 КК України* – «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми». Передбачає покарання у вигляді штрафу, обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на строк до 7 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

– *Ст. 368-4 КК України* – «Підкуп особи, яка надає публічні послуги». Передбачає покарання у вигляді штрафу, обмеження волі на строк до 4 років, або позбавлення волі на строк до 8 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

– *Ст. 368-5 КК України* – «Незаконне збагачення». Передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна.

– *Ст. 366-1 КК України* – «Декларування недостовірної інформації». Передбачає покарання у вигляді штрафу, громадських робіт, або позбавлення

волі на строк до 2 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачена главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення:

– *Ст. 172-4 КУпАП* – «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності». Передбачає накладення штрафу від 300 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу.

– *Ст. 172-5 КУпАП* – «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків». Передбачає накладення штрафу від 100 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією подарунка.

– *Ст. 172-6 КУпАП* – «Порушення вимог фінансового контролю». Передбачає накладення штрафу від 50 до 2500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян залежно від характеру порушення.

– *Ст. 172-7 КУпАП* – «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів». Передбачає накладення штрафу від 100 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

– *Ст. 172-8 КУпАП* – «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень». Передбачає накладення штрафу від 100 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

– *Ст. 172-9 КУпАП* – «Невжиття заходів щодо протидії корупції». Передбачає накладення штрафу від 125 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дисциплінарна відповідальність за корупційні правопорушення застосовується у випадках, передбачених законодавством, зокрема Законом України «Про державну службу», Дисциплінарними статутами відповідних правоохоронних органів. Дисциплінарна відповідальність може передбачати:

- Зауваження;
- Догану;
- Сувору догану;
- Попередження про неповну службову відповідність;
- Звільнення з посади;
- Звільнення зі служби.

Цивільно-правова відповідальність за корупційні правопорушення полягає у відшкодуванні збитків та шкоди, завданих в результаті вчинення корупційного правопорушення. Відповідно до ст. 66 Закону України «Про запобігання корупції», збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила таке правопорушення, в установленому законом порядку.

Особливості відповідальності правоохоронців за корупційні правопорушення:

– Підвищена суспільна небезпека корупційних правопорушень у правоохоронній сфері;

- Специфіка службового становища правоохоронців як обтяжуюча обставина;
- Застосування додаткових заходів відповідальності, зокрема позбавлення спеціальних звань;
- Заборона на поновлення на службі осіб, звільнених за корупційні правопорушення;
- Публічність процесу притягнення до відповідальності та оприлюднення інформації про накладені стягнення.

Міжнародні стандарти відповідальності за корупційні правопорушення:

- Конвенція ООН проти корупції передбачає необхідність встановлення кримінальної, цивільно-правової або адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення;
- Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією визначає перелік діянь, які мають бути криміналізовані у національному законодавстві;
- Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією передбачає необхідність встановлення ефективних засобів правового захисту для осіб, які зазнали шкоди внаслідок корупційних дій.

Ефективна система відповідальності за корупційні правопорушення повинна базуватися на наступних принципах:

- Невідворотність відповідальності – кожне корупційне правопорушення має бути виявлене, розслідуване та покаране;
- Пропорційність покарання – відповідність покарання тяжкості вчиненого правопорушення;
- Індивідуалізація відповідальності – врахування особистості правопорушника, обставин справи;
- Публічність та прозорість – відкритість інформації про притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення;
- Своєчасність – притягнення до відповідальності у розумні строки;
- Справедливість – забезпечення права на захист та справедливий розгляд справи.

Удосконалення системи відповідальності за корупційні правопорушення є важливим елементом антикорупційної політики держави та потребує постійного оновлення з урахуванням змін у суспільних відносинах, розвитку нових форм корупції та міжнародних стандартів.